

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KREITI YA 12

SEPEDI LELEME LA GAE (HL)

LEPHEPHE LA PELE (P1)

EXEMPLAR 2008

MEPUTSO: 70

NAKO: 2 DIIRI

PALOMOKA YA MATLAKALA A DIPOTŠIŠO KE 10.

DITAELO LE TSHEDIMOŠO

1. Lephephe le arotšwe ka diripa tše THARO e lego A, B le C.
2. Araba dipotšišo tša tšona ka moka.
3. Araba dipotšišo go ya ka moo o laelwago ka gona.
4. Itswalanye le dipotšišo pele o ka thoma go di fetola.
5. Tatelano ya dikarabo e swane le ya dipotšišo.
6. Thoma potšišo ye nngwe le ye nngwe letlakaleng le lefsa.
7. Thalela go bontšha mafelelo a dikarabo tša dipotšišo.
8. Ngwala ka bothakga, o šomiše polelo ya maleba ye e hlwekilego.

KAROLO YA A: TEKATLHAOLOGANYO**POTŠIŠO 1**

Badišiša ditemana tše di latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo tše di di latelago.

MOKGWA WO KGOROTSHEKO E SEPETŠWAGO KA GONA MO AFRIKA-BORWA**Boipobolo:**

Pele ga ge tsheko e thoma, mosekišwa yo a belaelwago gore o dirile bosenyi o tšwelela pele ga kgoro gomme motšhotšhisi a mmotšiša ka ga ditatofatšo. Moahlodi o botšiša mosekišwa gore na e ka ba o ipona molato goba ga a ipone molato?

Ge mosekišwa a ipona molato, gona moahlodi o mmotšiša dipotšišo go netefatša gore o kwešiša ditatofatšo. Ge dikarabo di ka dira gore moahlodi a nagane gore mosekišwa o na le boitšhireletšo, gona moahlodi o tla fetola kgopelo go ba ya go se ipone molato. Ge moahlodi a ka amogela kgopelo ya go ipona molato, o tla tšea sephetho sa gore mosekišwa o na le molato go ya ka ditatofatšo. Ga go sa nyakega gore tsheko e tšwele pele, kahlolo e phethagetše. Mosekišwa ge a nyaka a ka dira boipiletšo. Ge a ka re ga a ipone molato, tsheko e tšwela pele.

Tsheko:

Motšhotšhisi wa mmušo o thoma ka go ala molato. O bitša dihlatse tša mmušo go tla go hlatsela gore mosekišwa o obile molato. Dihlatse di fa bohlatse ka seo di se tsebago mabapi le molato. Dihlatse ka moka di tšea boikano bja go bolela nnete.

Ge motšhotšhisi a feditše ka hlatse ye nngwe le ye nngwe, moemedi wa mosekišwa o hwetša sebaka sa go botšiša dihlatse dipotšišo. Se se bitšwa gore ke go botšišiša. Ge motšhotšhisi a ka lemoga gore go na le dikgoba tše di bulegilego ge dihlatse di araba moemedi wa mosekišwa, gona o tla botšiša dihlatse tšeo dipotšišo gape le gape go leka go thiba dikgoba tšeo.

Ka morago ga ge motšhotšhisi a beditše dihlatse ka moka tša mmušo, yo mongwe le yo mongwe wa dihlatse a botšišišitšwe ebile a botšišišitšwe gape le gape, motšhotšhisi o tswalela molato wa mmušo. Se se ra gore motšhotšhisi o nagana gore o kgonthišitšwe gore o na le molato. Moemedi wa mosekišwa o latela magato a go swana le ao a tšerwego ke motšhotšhisi go tšweletša lehlakore la gagwe le ge a leka go kgonthišiša gore mosekišwa ga a na molato. Moahlodi o tla botšiša mosekišwa gore o nyaka go fa bohlatse goba go bitša dihlatse. Mosekišwa o swanetše go tšea sephetho le moemedi wa gagwe, gore na ba fa bohlatse goba aowa. Se se ka ba mohola goba sa hloka mohola. Ge e le gore mosekišwa o fa bohlatse, go tla bitšwa yena pele go ka bitšwa dihlatse tše dingwe. Ka morago ga ge dihlatse tšeo di botšišišitšwe gape le gape, motšhotšhisi o tswalela molato.

Dingangišano:

Motšhotšhisi o akaretša molato wa mmušo gomme a fa mabaka a gore ke ka lebaka la eng mosekišwa a swanetše go bonwa molato. Moemedi wa mosekišwa o fa dintlha tše bohlokwa tša tšhireletšo le go akaretša gore ke ka lebaka la eng kgoro e sa swanela go bona mosekišwa molato.

Kahlolo:

Ka moraro ga go theeletša dingangišano go tšwa mahlakoreng ka moka, moahlodi o tla bolela ge e le gore kgoro e bona mosekišwa molato goba ga e mmone molato. Kgoro e ka no šuthiša molato go fa moahlodi nako ya go nagana ka kahlolo. Mosekišwa a ka hwetšwa a na le molato wa bosenyi ge mmušo o ka bontšha ka ntle le pelaelo gore o na le molato. Ge kgoro e ka se mmone molato, o a lokollwa gomme a tloga ka tokologo.

DIPOTŠIŠO:

- 1.1 Ke ka lebaka la eng mosekišwa a bitšwa mmelaelwa e sego mosenyi? (2)
- 1.2 Ke eng seo se dirago gore moahlodi a ele šedi karabo ya mosekišwa? (2)
- 1.3 Ke ka lebaka la eng dihlatse di botšišwa ebile di botšišišišwa? (2)
- 1.4 Na boipiletšo bo dirwa neng, le gona ka lebaka la eng? (2)
- 1.5 Efa tlhalošo ya mantšu a a latelago go ya ka mokgwa wo a dirišitšwego mo temaneng:
 - 1.5.1 Motšhotšhisi
 - 1.5.2 Ditatofatšo (2)
- 1.6 Na bohlokwa bja go latela tshepedišo nakong ya tsheko ke bofe? (2)
- 1.7 Na tsheko le kahlolo di tswalana bjang? (2)
- 1.8 Tirišo ya dihlatse e amana bjang le kahlolo? (2)
- 1.9 Go ya ka wena ke mehuta efe ye mebedi ya melato yeo e atilego kudu ka mo Afrika-Borwa? Šitlela karabo ya gago. (3)
- 1.10 Mareo a a dirišitšwego mo temaneng ye a lebane le kgoro efe mo mmušong? Thekga karabo ya gago ka lebaka. (2)
- 1.11 Go ya ka moo bophelo bo lego ka gona, ke eng seo se hlohleletšago bosenyi ka mo nageng? (2)

- 1.12 Na o nagana gore mokgwa woo dikahlolo di dirwago ka gona kgorong ya tsheko di ka fediša bosenyi nageng ye? Fahlela karabo ya gago. (2)
- 1.13 Na o bona e le toka gore batho bao ba lego kgolegong ka baka la bosenyi ba be le ditokelo? Ntšha maikutlo a gago. (2)
- 1.14 Ge o be o le Tona ya tša Tshokollo ya Bagolegwa, ke magato afe ao o bego o tla a tšea go netefatša gore tšhireletšo ke ya maleba dikgolegong? (2)
- 1.15 Ke thuto efe yeo e tšweletšwago ke temana ye? (1)

PALOMOKA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KAKARETŠO**POTŠIŠO 2**

Bala temana ye e latelago gomme o ngwale kakaretšo ya yona ye e ka bago mantšu a 80 go ya go a 90.

Ditaba tša Keganne di a latela, a re fepe monagano ka tšona.

Mma le tate ba nkgadile makga a mantši gore ke tlogele bophelo bjo ke bo phelago, ke fetoge, fela ba be ba bolela le leswika. Di be di tsena ka ye, gomme tša tšwa ka yela. Batswadi ba ka ba be ba lemogile gore ke gerema le banna ka lebaka la tlala le bohloki. Ba nkeleditše gore ke tsene sekolo, ke amogele seo re nago le sona ka lapeng gore bokamoso bja ka bo phadime. Ke ile ka se theeletše kago le maele a bona. Khuetsšo ya sethaka ya kgatha tema ya yona bophelong bja ka.

Ke be ke sa kgethe gore ke lesogana, monna wa lapa goba mokgalabje. Se segolo go nna e be e le ge a ka mpha tšhelete. Ge ke be ke bona tšhelete, sebaka sa go mo ngangiša gore re diriše kgotlopo ke be ke se hloka. Tabakgolo e be e le gore re re go fetša ka tša thobalano a mphe tšhelete. Ka le le latelago ke fetela pele, ke tsena mapaing le yo mongwe. Ge e le difatanaga tšona, ke be ke namela digatšatša fela. Aowa, bophelo bja mohuta wo bo ile bja dira gore le nna ke swane le makgarebe a mangwe. Ka reka dipokate, dikhipa, meriri ya boditsi, ka ba botsana ka se ke ka bonagala bosehlanyana. Barutiši le barutišigadi ba nkgadile fela ka ba bona botlaela. Ke ba botša gore ba na le mona, ba ntsebafela ge ke le yo mobotse, ebile ba se na difatanaga tša go swana le tšeo ke di namelago.

Go ithwaleng ga ka, ke mo ke ilego ka lemoga gore ke na le phetelo ya HIV/Aids, e bile boitsholo bjo nka se tsogego ke bo lebetše bophelong. Banna ba le ba difatanaga tša mabaibai ba kae? Masogana ale a go ema ka maoto le ona a ile. Bakgalabje bale ba dimpampa le bona ba tsene ka monga wa seloko. Bagwera ba khukhunyega ka disego. Ge e le mebileng, mabenkeleng, dikerekeng le mekgatlong, go be go bolelwa ka nna. Gwa šala nkabe fela. Bothata bja šala le batswadi ba ka bao ba itlhakelago.

[Montshepetšabošego ke mo leboga bosele ka M Tšhipintšulana et al. (letl. 94)]

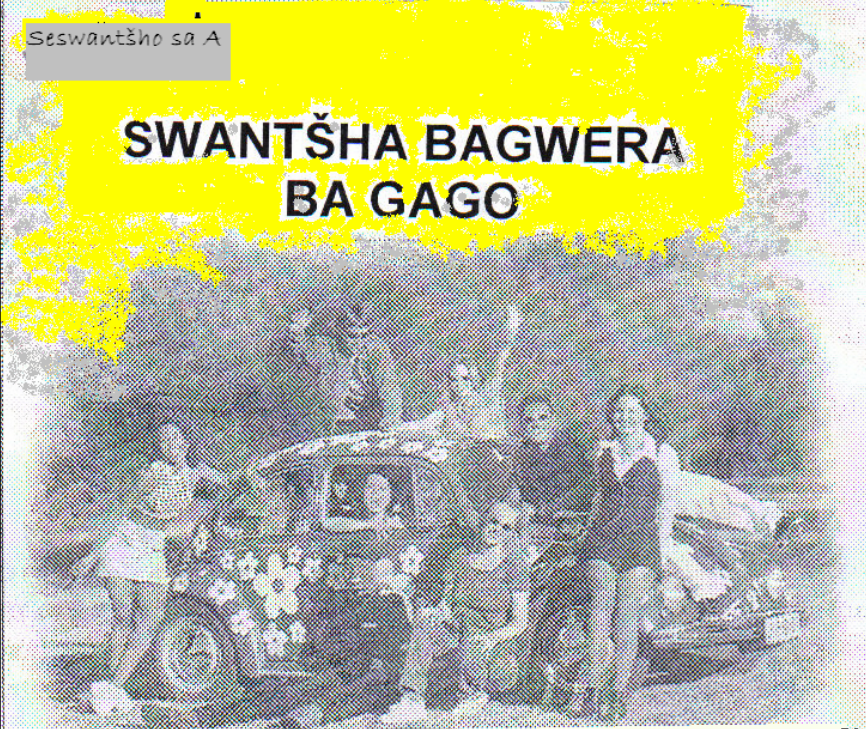
PALOMOKA KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: THUTAPOLELO LE TIRIŠO**POTŠIŠO 3**

Lebeledišiša dipapatšo tše di latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo tša go latela.

Seswantšho sa A

SWANTŠHA BAGWERA BA GAGO

Nako tša go ipshina di direga ka mehla.
O se dumelele go fetwa ke nako
Ya go ipshina le bagwera!
Ba swarele sa ruri ka setšeadiswantšho sa Vivitar!

 Vivitar

Seswantšho sa B

JEDREX

Ke dikhamera tša
mmakgonthe. Lefase ka
moka le rata Jedrex!
O ka swantšha
bagwera ba gago
gabonolo!!

- 3.1 Ke papatšo efe gare ga tše pedi tše yeo e nago le maatlakgogedi go bareki?
Ka lebaka la eng? (2)
- 3.2 Ke sehlopha sefe sa baamogedi se se lebantšhitšwego ke papatšo ya A? Efa
lebaka la karabo ya gago. (2)
- 3.3 Dipapatšo tše pedi tše, di fapana bjang mabapi le peakanyo ya ditaba mo go
tšona? (2)

- 3.4 Na mohola wa tšhomišo ya lekgokedi 'O' ke ofe dipapatšong tše pedi tše? (1)
- 3.5 Tsopola go tšwa papatšong lefoko leo le tšweletšago maatla a tšhomišo ya pheteletšo. (1)
- 3.6 Ke maikutlo afe ao a tšweletšwago ke dipapatšo tše? (1)
- 3.7 Ke ka lebaka la eng go se go tšweletšwe theko ya ditšweletšwa tše? (1)
- [10]**

POTŠIŠO 4

Bala temana ye e latelago gore o tle o kgone go araba dipotšišo.

Lesogana le letelele leo le boletlago ka boitshepo le ile la fahloša setšhaba mabapi le tša kgwebo. Ke batho bafe bao ba **sa** nyakego tsebo? Ge lesogana le bolela, batho ba be ba botšiša ebile ba botšišiša dipotšišo gore ba kgone go bula dikgwebo tša bona. Lesogana le ba file tshedimošo ya maleba. Lehono setšhaba se tseba gore kgwebo ga se ya go rekiša merogo fela.

- 4.1 Ntšha lentšu leo e lego leina ebile e le lehlathi gomme o hlaloše gore le laetša eng ge le dirišitšwe ka tsela ye. (2)
- 4.2 Efa leamanyidiri le le lego mo temaneng o be o laetše tiro yeo le e phethago le gona bjang. (2)
- 4.3 Efa mošomo wa lebopi leo le kotofaditšwego. (1)
- 4.4 Ntšha ledirišiši go tšwa temaneng o be o laetše le mošomo wa lona. (2)
- 4.5 Fetola lefoko leo le thaletšwego la polelotiriši o le ngwale ka mokgwa wa polelotirišwa. (1)
- 4.6 Diriša lentšu le **rekiša** lefokong bjalo ka ledirelwa. (1)
- [9]**

POTŠIŠO 5

5.1

	Bala poledišano ye e latelago gomme o arabe dipotšišo mabapi le yona.
Lesiba:	Lehono mešomo ya dikontraka e tla abelwa banna fela kua ga masepala.
Napšadi:	Mmušo wo re lego go wona <u>mešomo ya wona ga e na mahlo</u> . Go wona batho ka moka re a swana ebile re a lekana.
Lesiba:	Mosatšana tena o bolela bjang le nna? O re le batho ba go se itekanele mebeleng le basadi ba fiwa mešomo? Ga o tsebe seo o se bolelago wa tseba! Nxa! le go tšwafa!
Napšadi:	O nkwele . Mosadi ga e sa le wa go apea le go swiela ge ešita le go belega. Basadi ke baetapele mešomong.
Lesiba:	Basadi ba dibodu ba go swana le wena ke ba go phethagatša la segologolo la gore maano a sebodyu ke leleme, e sego mosatšana wa go baka dikgwebo le banna. Monna o tla dula e le hlogo ya lapa.
Napšadi:	O na le mona fela o tla tla o lemoga gore mosadi o bohlale.
Lesiba:	O reng? Lehono ke tla go laetša.

- 5.1.1 Sekapolelo seo se thaletšwego se šupa eng ge se dirišitšwe ka tsela yeo? (1)
- 5.1.2 Laetša nyenyefatšo yeo e tšwelelago go *mosatšana*, le ka moo e šomišitšwego ka gona temaneng. (2)
- 5.1.3 Fetola lefoko leo le kotofaditšwego la polelotebanyi o le tliše ka polelotharedi. (1)
- 5.1.4 Efa mohuta wa leba wo o tšwelelago mo o be o laetše le mošomo wo le o phethago. (2)
- 5.1.5 Ngwala tše di latelago go ya ka moo di šomišitšwego temang:
- (a) Kganetšo ya lefoko: **Monna o tla dula e le hlogo ya lapa.** (1)
- (b) Bontši bja lefoko le: **O na le mona fela o tla tla o lemoga gore mosadi o bohlale.** (1)
- (c) Tsopola sehlophantšu sa leamanyi-ina. (1)

5.2 Temana ye e latelago e fošagetše, phošolla mo go fošagetšego.

Moithuti yo a ithutilego ka bo tshepegi gare ga ngwaga, o tšweletše ka ditlhora mphatong wa marematlou.

(2)
[11]

PALOMOKA KAROLO YA C: 30

PALOMOKA YA TLHAHLOBO: 70